

В. В. Харитонова, М. О. Ігнатюк, м. Умань

ЗАСТОСУВАННЯ РОЗВИВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розкриваються питання застосування розвивальних технологій на уроках трудового навчання, зокрема, методу творчих проєктів та проблемного навчання. Використання даних технологій активізує мислительні операції учнів, розвиває їх інтелектуальні здібності, впливає на інтелектуальну активність школярів.

Ключові слова: трудове навчання, інтелектуальний розвиток учнів, метод проєктів, проблемне навчання.

Постановка наукової проблеми. Реформування освітньої галузі «Технології» і трудового навчання як навчального предмета нині хвилюють не тільки науково-педагогічну, а й широку громадськість нашої держави, бо її не влаштовує вузькофункціональний підхід до викладання цієї дисципліни. Це означає, що на школу і вчителя трудового навчання та технологій покладається велика відповідальність за формування у підростаючого покоління сучасного технологічного мислення, розвиток у нього творчих здібностей, здатності креативно підходити до розв'язання проблем суверенної Української держави.

Це є свідченням того, що школа взяла напрямок на реалізацію основних положень закону «Про загальну середню освіту», в якій зазначається, що пріоритетним напрямом діяльності загальноосвітньої школи є інтелектуальний розвиток особистості школяра. Бо ж саме тепер, коли впроваджуються нові стандарти шкільної освіти, здійснюється реформування найрізноманітніших галузей нашого буття (економіки, техніки, науки, культури, спорту), великою мірою результати залежать від індивідуальних обдарувань і здібностей підростаючого покоління. Всі ми знаємо про економічну кризу в нашій країні. Тому, щоб налагодити нормальне життя, щоб вивести більшість галузей народного господарства на пристойні рубежі науки і техніки, здійснити широку автоматизацію і комп'ютеризацію виробництва, потрібні творчі висококваліфіковані кадри із значним інтелектуальним потенціалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми інтелектуального розвитку особистості школяра зверталися вітчизняні й зарубіжні психологи та педагоги, зокрема такі як: Л. Божович, Д. Векслер, А. Венгер, Л. Виготський, Ю. Гільбух, В. Давидов, Д. Ельконін, Л. Занков, С. Максименко, О. Скрипченко П. Джексон, І. Флемер, Б. Бакінгем, В. Штерн та інші. Вони встановили, що кожна людина до чогось здібна, нездібних немає, вияснили, що інтелектуальні здібності розвиваються із задатків, які існують від народження людини, визначили умови, при яких найбільш ефективно розвиваються ті чи інші здібності, створили систему діагностики інтелектуального розвитку, розглядалося багато ще інших питань, що стосуються цієї проблеми.

До питання застосування розвивальних технологій, зокрема методу творчих проєктів, проблемного навчання на уроках трудового навчання зверталися науковці, обґрунтовуючи загальні основи інноваційних педагогічних технологій (С. Гончаренко, Г. Терещук, О. Киричук та інші); деякі аспекти застосування проєктної технології на уроках трудового навчання розглядалися в публікаціях В. Симоненка, О. Коберника, Л. Хоменко, В. Харитонової, С. Ящука, а проблемного навчання досліджувалися В. Геттою, Д. Тхоржевським та ін.

Мета і завдання статті. Загальноприйнято, що вихованню в учнів творчого мислення, розвитку інтелектуальної сфери людини сприяють математика і фізика, хоч далеко не всім, хто закінчує школу, доведеться мати справу з теоремами та рівняннями, однак операційне мислення, кмітливість, загальний підхід до розв'язування завдань, які формуються під час вивчення цих предметів і становлять зміст математичної освіти, назавжди залишаються з людиною і корисні для будь-якої професії. Чомусь вважається, що трудове навчання меншою мірою забезпечує інтелектуальний розвиток особистості школяра, хоча з цим погодитися не можна. Сьогодні проблема інтелектуального розвитку школярів у процесі технологічної освіти стала надто актуальною й потребує нових досліджень. Мета статті полягає в обґрунтуванні застосування розвивальних технологій на уроках трудового навчання як засобу формування інтелектуальної активності учнів підліткового віку.

Виклад основного матеріалу. Сучасна освітня ситуація в Україні свідчить про нагальну необхідність нових педагогічних технологій, орієнтованих на розвиток особистості. У цьому аспекті думки про розвивальне навчання висловлювали Й. Песталоцці, А. Дістервег, Д. Локк, Ж.-Жак Руссо, К. Ушинський. У своїх педагогічних працях вони визнавали стрижневою проблему співвідношення навчання й розвитку особистості. Зокрема, швейцарський педагог-демократ Й. Песталоцці, який в основу своєї дидактичної теорії поклав ідею розвивальних цілей і завдань виховання, зазначав, що є послідовна градація здібностей від самого високого до нижчого рівня. Тому важливо, щоб навчальний заклад міг сприяти розвитку цих задатків [6].

Концепцію розвивального навчання розробив у 30-х роках ХХ століття Л. Виготський, який обґрунтував визначальні принципи цієї дидактичної теорії. Гіпотеза Л. Виготського про розвивальне навчання стала експериментально перевірятися з кінця 1950-х рр. (праці С. Рубінштейна, О. Леонтьєва, Г. Костюка, Н. Менчинської, А. Запорожця та інших). Нині в Україні проблемами розвивального навчання опікуються такі вчені, як: А. Ашеров, І. Бех, О. Савченко, С. Максименко, В. Бондар, В. Моляко, А. Фурман та ін.

Практично в усіх концепціях розвивального навчання, створених в останні десятиріччя, знайшли своє втілення ідеї О. Леонтьєва щодо розвитку особистості, формування мотивів та потреб уміння, формування мети тощо. Зокрема, при розгляді вищезначеної проблеми за теорією діяльності О. Леонтьєва, процес учіння – це не актуалізація й розвиток мислення, пам'яті, уваги тощо, а процес розв'язання учнем різноманітних завдань, виконання

адекватної їм діяльності. Учений вважав, що учіння лише тоді є власне діяльністю, коли воно задовольняє пізнавальну потребу. Знання, на оволодіння якими спрямовано учіння, виступає в цьому випадку як «мотив, в якому знайшла втілення пізнавальна потреба учня». Якщо така потреба не сформована, то учень навчається під дією стимулів. Таким чином, учіння вже не є діяльністю, а фактично є дією, що реалізує іншу діяльність: знання, як мета дії, не виконують функцію мотиву, так як процес учіння спонукають не вони, а інші потреби [5].

З точки зору використання ідей розвивального навчання при технологічній підготовці доречним буде застосування положень концепції З. Калмикової [4]. Згідно з цією концепцією, розвивальним навчанням є навчання, яке формує продуктивне або творче мислення. На думку вченої, розвивальне навчання забезпечується при орієнтації на такі дидактичні принципи: проблемності навчання; індивідуалізації й диференціації навчання; гармонійного розвитку різних компонентів мислення (конкретного й абстрактно-теоретичного); формування прийомів розумової діяльності; спеціальна організація мнемічної діяльності (запам'ятовування).

Таким чином, в теорії З. Калмикової позитивним є те, що вона поєднала принципи навчання в систему (у практиці вони, переважно, реалізуються ізольовано). Крім того, виділення науковцем принципу формування репродуктивного й продуктивного мислення як запоруки інтелектуального розвитку особистості, яка навчається, є, безперечно, важливим внеском в теорію розвивального навчання. Означений аспект враховується при розробці методики розвивального трудового навчання.

Не менш важливою для нашого дослідження є концепція О. Кабанової-Меллер, провідною ідеєю якої є таке положення: в розумовому розвитку учня суттєву роль відіграють прийоми навчальної роботи (планування, самоконтроль, організація учіння й відпочинку, управління своїми пізнавальними інтересами, увагою), на основі яких в учнів формуються навчальні уміння й навички [3]. О. Кабанова-Меллер стверджує, і з цим слід погодитись, що здатність учня розповісти, з яких дій складається навчальна робота й здібність перенесення прийому в нову ситуацію, – два основних показники засвоєння прийому навчальної діяльності.

Концепція розвивального навчання В. Давидова – Д. Ельконіна будується на ідеї формування навчальної діяльності та її суб'єкта в процесі засвоєння теоретичних знань через аналіз, планування та рефлексію [1]. Зміст навчальної діяльності ґрунтується на теоретичних знаннях, оволодіння якими (через цю ж діяльність) розвиває в учнів основи «теоретичної свідомості й мислення, а також творчо-особистісний рівень виконання практичних видів діяльності» [1, с. 147]. Навчальна діяльність має вибудовуватися відповідно до способів викладу теоретичних знань, способів сходження від абстрактного до конкретного. Вона реалізується через виконання учнями певних дій.

На думку вчених, ті, хто навчається, мають постійно розв'язувати навчальні задачі. За визначенням В. Давидова, задача – це «... єдність мети дії й умов її досягнення» [1, с. 157]. Вона вимагає від учня: 1) аналізу її умов для

побудови змістової абстракції й змістового узагальнення; 2) мисленнєвої побудови цілісного об'єкта; 3) оволодіння у цьому аналітико-синтетичному процесі загальним способом мисленнєвої побудови об'єкта, що вивчається.

Таким чином, при розв'язуванні навчальних задач учні засвоюють узагальнені способи предметних дій. Д. Ельконін стверджував, що оволодіння саме такими способами діяльності детермінує зміни суб'єкта навчання, сприяє психічному розвитку особистості [2].

Отже, учень як суб'єкт діяльності на першому етапі виконує її разом з однокласниками або з допомогою педагога. Практична задача перетворюється в навчально-практичну, а в діяльності учнів з'являється нова дія пізнавального характеру. Перетворення вихідної практичної задачі (наприклад, переказ тексту, розв'язання математичного рівняння) в навчально-практичну можливе лише в процесі спільно розподіленої діяльності учнів і педагога.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що показником інтелектуального розвитку школяра є інтелектуальна активність. Інтелектуальна активність розглядається нами як інтегральна характеристика особистості, що поєднує в собі інтелектуальну та мотиваційну сфери і проявляється в ставленні та здатності індивіда до розумової діяльності.

Проведені дослідження дають змогу зробити висновок, що значне місце в інтелектуальному розвитку школярів займають розвивальні технології, а саме метод творчих проєктів та проблемне навчання.

Уроки трудового навчання, де розробляються творчі проєкти, сприяють розвитку в учнів таких психічних процесів як сприймання, пам'ять, увага, уява тощо; під час них виявляються такі мислительні операції, як аналіз і синтез, абстракція й узагальнення; формуються воля та характер тощо, які лежать в основі інтелектуального розвитку особистості.

Ефективність виконання творчого проєкту, розв'язання проблемного завдання залежить від сформованості в учнів таких розумових дій, як уміння аналізувати, усвідомлювати, узагальнювати, як самостійність, стійкість та індивідуальний спосіб діяльності.

Аналізуючи об'єкт проєктування або ж проблемне завдання, учень визначає потрібні для його виконання операції, добирає знання; виявляє послідовність виконання дій; порівнює та визначає спільне та відмінне в способах виконання аналогічних завдань; узагальнює способи виконання завдання. На основі таких мислительних дій і розвивається інтелектуальна сфера особистості. Крім того, у процесі виконання дій учням доводиться робити певні розрахунки, вони вчаться використовувати знання з інших предметів (тобто здійснюються міжпредметні зв'язки); мова школярів збагачується новими словами, термінами, що у свою чергу позитивно впливає на розумовий розвиток особистості.

Важливим чинником розвитку інтелектуальної сфери особистості на уроках трудового навчання під час використання розвивальних технологій є позитивне ставлення до навчально-трудої діяльності. Його виникнення залежить від мотивів діяльності, її кінцевого результату, його суспільної значущості, емоційно-почуттєвого стану, викликаного кінцевим продуктом і

самим процесом діяльності, а також від врахування індивідуальних потреб учнів та значення праці для їх задоволення.

Висновки. Все вищевикладене свідчить про те, що проблема інтелектуального розвитку школярів – одна з фундаментальних проблем сучасної психології, а також педагогіки. Дослідження цієї проблеми має важливе теоретичне і практичне значення.

Процес формування інтелектуальної активності учнів на уроках трудового навчання забезпечується застосуванням таких розвивальних технологій навчання як проектна та проблемного навчання.

В різноманітних видах роботи над творчими проектами розвиваються інтелектуальні здібності та почуття школярів. Велика кількість різноманітних і доступних учням видів робіт, включених у зміст роботи над творчим проектом, дає поживу для розуму, розвиває уяву, спостережливість, розширює кругозір, знайомить з важливими способами міркувань, впливає на формування стійких інтелектуальних здібностей.

Під час застосування проблемності на уроках трудового навчання активізуються мислительні операції, спостерігається значне підвищення чутливості аналізаторів, які тренуються, що веде до загального сенсорного розвитку особистості. А чуттєве пізнання відіграє важливу роль у формуванні всіх без винятку розумових операцій, що служить важливим фактором розвитку інтелекту особистості.

Список використаних джерел:

1. Давыдов В. В. Возрастная и педагогическая психология / В. В. Давыдов. – М.: Педагогика, 1975. – 172 с.
2. Диагностика учебной деятельности и интеллектуального развития детей / Под ред. Д. Б. Эльконина. – М.: Просвещение, 1981. – 204 с.
3. Кабанова-Меллер Е. Н. Формирование приемов умственной деятельности и умственного развития учащихся / Е. Н. Кабанова-Меллер. – М.: Просвещение, 1968. – 288 с.
4. Калмыкова З. И. Психологические основы развивающего обучения / З. И. Калмыкова. – М.: Педагогика, 1979. – 167 с.
5. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: В 2-х т. / Под ред. В. В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 2. – 318 с.
6. Песталоцци И. Г. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. / Под редакцией В. Л. Ротенберг, В. М. Кларина. – М.: Педагогика, 1981. – 332 с.